

ALEKSANDAR BELIĆ

(15. VIII 1876—26. II 1960)

Ako se veličina čovjeka mjeri prema praznini koju je za sobom ostavio kada se odijelio od ovoga svijeta — a to je možda jedino pravo, nepatvoreno i neiskrivljeno mjerilo koje nam preostaje — onda je Belić zaista bio velik čovjek. Punih šezdeset godina on je — prva dva decenija uz hirovitog Ljubu Stojanovića, a poslije suvereno sâm — bio na čelu srpske lingvistike i davao ono što je ta lingvistika davala najvrednije i najbolje. Imao je sreću da je kao student mogao imati velike učitelje kakvi su bili F. F. Fortunatov i A. Leskien, a oni su imali sreću da su u njemu našli jednoga od svojih najboljih i najtalentiranijih učenika. Jedva što je svršio svoje studije u Moskvi, već ga je Fortunatov želio vezati za prostranu, široku Rusiju, koja je pružala velike mogućnosti i kojoj su trebali ljudi kakav je bio Belić. Bilo je to u vrijeme kada se — kako piše Fortunatov u jednom svojem pismu 1877. — u Rusiji lingvisti smatralo »bukvoedom, sholastikom samoga durnoga tipa«, pa je, kako piše u jednom svojem drugom pismu Jagiću, nastojao da Belić ostane kod

njega na sveučilištu. No on se radije vratio da služi svojoj zemlji, i da je otada zastupa na jednom području koje je bilo novo i na kojem je nitko nije mogao tako dobro zastupati kao što ju je zastupao on. On je u malu predratnu Srbiju presadio lingvističke koncepcije u vrijeme kada su one u djelima Baudouina de Courtenay, Fortunatova i de Sausurea tek počele da se ustaljuju i kada je još velik dio Evrope skeptički primao novotarije generacije koja je bila mlađa i naprednija od mladogramatičara.

Počeo je kada mu je bila 21 godina sa sv. Petkom i s kritičkim prikazom Miroslavljeva evanđelja, a zatim se krug njegova interesa naglo stao širiti, čemu su mnogo pripomogle mogućnosti da objavljuje stručne ocjene i prikaze u petrogradskom IRJAS, u Delu, u Jagićevu Archivu, i u izdanjima Matice srpske. Njegov rad mogao bi se razdijeliti u nekoliko razdoblja od kojih je prvo najkraće, koje obuhvaća vrijeme od 1897. do 1903, kada je Belić — još romantičarski mlad — tražio tematiku u staroslavenskom (K dvoinstvenomu čislu v staroslavjanskom, 1899, 1901), u historijskoj gramatici (Prilošci istoriji slovenskih jezika I—IV, 1901) i u svojem materinskom jeziku i u njegovoj strukturi (O srpskom jeziku, 1901) na koju se nadovezuje disertacija Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplifikativsuffixe (I, II, 1901, 1904) i time — pomalo — zagledanje na druga jezička područja (Iz novije lingvistike I—III, 1902). No tada, već 1903, počinje jedno od osnovnih razdoblja u njegovu radu, koje će mu pružiti bogatu građu iz koje će obilno crpsti kroz nekoliko decenija. To je razdoblje dijalektološkog rada, kojemu se posvećuje kroz punih deset godina, do prvoga svjetskoga rata (Dijalekti istočne i južne Srbije 1903 s monografijom — najvećom koja je posvećena jednom hrvatskom ili srpskom dijalekatskom području — u g. 1905, Dialektologičeskaja karta serbskago jazyka 1906, O srpskim ili hrvatskim dijalektima 1908, Zametki po čakavskim govoram 1909, Zum heutigen Stand der serbokroatischen Dialektologie 1910, O Vukovim pogledima na srpske dijalekte i književni jezik 1910, Stara Srbija sa istorisko-jezičke tačke gledišta 1912, Čakavski zi — vi 1913, Pismo k I. A. Boduenu-de-Kurtene o sobiranii dialektologičeskago materiala 1913, v. i Misli o prikupljanju dijalekatskog materijala 1926), na koji se gotovo kao jeka nadovezuje njegov posljednji krupni dijalektološki rad »Galički dijalekt« (1935, 1936). Na toj osnovi, koja mu je dala uvid u živu problematiku, koja je kod nas još bila u previranju a koja se drugdje već bila ukrutila ili se sve više ukruživala, on je mogao pristupiti teoretskoj razradi općih — akcentoloških i drugih — postavaka kako na području našega jezika tako i, poredbeno, na području ostalih slavenskih jezika. Tu, zapravo, započinje drugi oblik njegova rada — teoretsko razrađivanje za koje je nalazio pobude i u našim dijalektima, i u stručnoj literaturi koja se u ono vrijeme pojavljivala u svijetu. Tako su nastale njegove akcentološke studije (O čakavskom akutu 1908, Promene akcenata u praslovenskom jeziku 1913, Akcenatske studije I, 1914, Un système accentologique du slave commun 1920, Zur westslavischen Akzentlehre 1928, Zum urslavischen Neuzirkumflex 1929, O čakavskoj osnovnoj akcentuaciji 1935, O rečeničnom akcentu u kastavskom govoru 1935, 1936, i dr.) i njegove studije iz područja uporedne (komparativne) gramatike (Les rapports

mutuels du serbocroate et du slovène 1921, Najmlađa (treća) promena zadnjepčanih suglasnika *k*, *g* i *h* u praslavenskom jeziku 1921, O praslavenskom jeziku 1922, Srpskohrvatske glasovne grupe -jt-, -jd- i praslavensko -kti, -gti i -hti 1922, Prilozi istoriji slovenskih jezika 1924, Zur slavischen Aktionsart 1924, O dvojini u slovenskim jezicima 1932, O značenju priloga (adveraba) za jezičku sistemu indoevropskih jezika 1935, Postanak slovenske glagolske sisteme 1934, L'injonctif slave en rapport avec l'origine de l'aspect du verbe slave 1935, Postanak praslavenske glagolske sisteme 1935, Sur l'importance des adverbes pour le système linguistique indoéuropéen 1935, i dr.). Posljednja od navedenih studija već predstavlja uvod u zaključno razdoblje kada su interesovanja prof. Belića sve više poprimala općelingvistički karakter, kada se doduše nije iznevjerio svojoj zemlji i njezinoj užoj problematici (Periodizacija srpskohrvatskog jezika, 1958), ali se ipak njegov interes usmjeravao prvenstveno prema sintagmatici i prema modalnim funkcijama u jeziku (od članaka »Substantivum adverbiale« i Sur le développement des syntagmes adverbiaux 1937. do drugoga dijela fundamentalne studije »O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku« 1959).

Prilog koji je Belić dao našoj, slavenskoj i preko slavenske indoevropskoj nauci, golem je. On je poslije Vuka, kojemu je samomu također posvetio desetak rasprava i knjiga, bio najkreativniji, najoriginalniji lingvistički duh kojega je Srbija dala. Izgradio je srpsku dijalektologiju i time nastavio Vukov rad, u akcentologiji dao osnovne radove na koje će se kroz nekoliko decenija naslanjati nauka o slavenskim i praslavenskim metatonijskim, svojim je predavanjima dao najbolje razrađenu historijsku gramatiku svojega jezika, a u svojim sintagmatskim studijama iznio je koncepciju (npr. o odnosima između sintagme i rečenice i o njihovim karakterističnim odlikama) koje su umjerenije i solidnije fundirane od koncepcija nekih njegovih protivnika (npr. R. Mikuša). Iстина, i njemu je, kao i svakomu tko radi, bilo prigovora. Prigovaralo se, da se u akcentologiji prelamalo osvrtao na dinamiku npr. čakavskih akcenata i intonacija, da je neka pitanja odviše komplicirao (npr. o sekundarnim čakavskim akutima) i time nekako umrtvio ono što je prije oživio, da je bio nepravedan prema Makedoncima, da je u svojoj »jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku« bio suviše diskurzivan, da je u nekim stavovima (kako su pokazale polemike s M. Rešetarom i Stj. Ivšićem) bio suviše krut i intransigentan, itd. — no sve to nije ništa ako se isporedi koliko je on kroz tih šezdeset godina dao i na kojim i kolikim je sve područjima bio aktivan. Kada je poslije prvoga svjetskoga rata St. Stanojević pokrenuo Narodnu enciklopediju, on joj je bio glavni suradnik za sva jezična pitanja (čak je pisao i o glagoljici i o glagoljskoj i ćirilskoj paleografiji). Sâm je izdao tri izdanja »Pravopisa« po kojem se u istočnim stranama Jugoslavije pisalo i po kojem se piše i danas (dok se ne pojavi novo, zajedničko izdanje »Pravopisa«, na kojem je on surađivao od prvoga dana pa sve do posljednjeg časa, dok cijeli taj »pravopis« nije konačno formuliran). On je izdavao i gramatike za srednje škole, a njegovo »Obrazovanje reči u srpskohrvatskom jeziku«, koje je ostalo u rukopisu,* obasiže oko hiljadu

* U rukopisu je ostala i treća (i završna) knjiga njegova djela »O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku« i »Istorija srpskohrvatskog jezika«.

strana. On je kraj svega toga dospio da radi i na terminologijama za srednje škole, i to ne samo na gramatičkoj (1932) nego i na botaničkoj (1934) i na zoološkoj (1932!) i na velikom monumentalnom »Rečniku hrvatskosrpskog književnog i narodnog jezika«, na kojem se radi već nekoliko decenija i od kojega je prva knjiga (A — Bogoljub) izašla 1958.

On je još prije prvog svjetskog rata, gotovo u jeku balkanskih ratova (1913), pokrenuo prvi filološko-lingvistički časopis na slavenskom jugu »Južnoslovenski filolog«, kojemu je ostao glavni urednik do smrti, i od kojega se nije pojavio nijedan broj a da u njemu nije bilo članaka, rasprava, ocjena ili prikaza iz njegovih pera. Sve do poslije drugoga svjetskoga rata to je bio jedini jugoslavenski filološki časopis posvećen prvenstveno i u prvom redu slavističkim pitanjima.

No to nije bilo dosta: trebalo je nauku približiti narodu, stvoriti popularne posrednike preko kojih će naučne istine prodirati u široke slojeve javnosti. Zato je poslije prvoga svjetskoga rata počeo izdavati »Naš jezik«, (1932), u kojem je ustrajno, do posljednjeg časa, pružao bogatu pouku o svim pitanjima književnog jezika i jezične kulture (Srpskohrvatski književni jezik, Nekoliko načelnih pitanja, O stvaranju novih reči, Sloboda narodnog jezika ili jezička greška — sve u I knjizi, Pravi put, Nasilje nad jezikom, O promjenljivosti radnog (prošlog) glagolskog prideva, Pozorišni jezik — u II knjizi, Još nekoliko reči o pozorišnom jeziku, Opet o pozorišnom jeziku, Beogradski stil, O našoj srednjoškolskoj gramatici, O ujednačenju gramatičkih oblika našeg književnog jezika — u III itd. itd.), i zato je stao na čelo *Kolarčevom narodnom univerzitetu* (pučkom sveučilištu) koji je pod njegovim vodstvom postao vrlo krupan faktor u kulturnom životu i kulturnom uzdizanju Beograda.

Sâm rodnom Beograđanin, od oca koji je došao iz Budima i majke koja je bila rodnom iz hrvatskog Karlovca, on se osjećao Srbinom i ostao je to do smrti. Njegovo srpstvo nije isključivalo jugoslavenstvo: obrnuto, ni među integralnim Jugoslavenima koji su se odricali svoje narodnosti nije bilo toliko osvjedočenih i do krajnosti dosljednih boraca za jedinstvo jugoslavenskih naroda, kakav je bio Aleksandar Belić. Svoje koncepcije o zajedničkom porijeklu Srba, Hrvata i Slovenaca i o zajedničkom prajugoslavenskom jeziku on se držao i onda i ondje, gdje su drugi (kao npr. Ramovš) bili drugoga mišljenja. Bio je borben, i onako kako se za vrijeme prvoga svjetskoga rata riječju i perom borio za oslobođenje jugoslavenskih naroda i za jugoslavenske granice (Srbija i južnoslavensko pitanje 1915, *Sovremenyj serbskohorvatskij literaturnyj jazyk* 1917, *La carte linguistique de la péninsule des Balkans* 1918, *La Macédoine* 1919), tako se do kraja borio da se to jedinstvo održi i u sebi postane što čvršće. Tomu je, među posljednjim štampanim stvarima, posvećena i njegova *Periodizacija srpskohrvatskog jezika*, u kojoj zato, da bi mogao dokazati postojanje prvotne »zasebne srpskohrvatskoslovenačke grupe« uzima dvostruku oscilaciju između čakavskih i štokavskih govora, po kojoj je međutim imalo doći najprije do udubljanja razlika, a zatim do potpunog približavanja (u IX—XII v.).

Belić je sâm napisao preko 10.000 štampanih strana lingvističkog teksta, a sve što je pisao, pisano je tako da se osjeća pero velikog lingviste i da se ugodno čita i onda, kada se čovjek s njime ne može složiti.

Koliko je on sam kroz svoje članke davao poticaja za rad! Uzmimo samo Pravilo Jakubinskoga, koje je izraslo na njegovu prikazu novljanskog govora, ili njegove studije o granici sloga, o akcenatskim pitanjima, o tvorbi i prirodi riječi, ili o glagolskom vidu. Za života bio je toliko snažan kao pojedinac, da je sâm predstavljao Beogradsku lingvističku školu, koja će, možda, proraditi u širinu tek sada, kada njega više nema — na njegovim osnovama, i kao nastavak njegova rada, budu li učenici koje je ostavio vrijedni nasljednici i nastavljači njegovih često lucidnih ideja.

J. Hamm

